

פרשת מקץ: האם היה מותר לשחרר את גלעד שליט

פתיחה

בפרשת השבוע מסופר על האחים היורדים לקנות אוכל במצרים, שם הם פוגשים את יוסף, שהיה המשנה למלך. יוסף מאשים אותם שהם מרגלים ומכניס את שמעון לכלא, ומסכים לשחרר אותו רק אם יביאו גם את בנימין למצרים: **יֹאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף בְּיָוֶם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת עֲשׂוּ וְחַיּוּ אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יֹרָא: אִם־כִּנְיָם אַתֶּם אֲחִיכֶם אֲחֹד יֹאסֵר בְּבֵית מִשְׁמָרְכֶם... וְאֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטָן תָּבִיאוּ אֵלַי.** בדומה לשמעון, במהלך הדורות יהודים רבים נשבו, אך על ידי הגויים. הגמרא במסכת בבא בתרא (ח"א – ע"ב) כותבת, שכאשר הורמיז המלכה תרמה סכום כסף למצווה גדולה ולא פרטה לאיזו מצווה היא מתכוונת, פסק אביי שצריך לתת את הכסף לפדיון שבויים, כי זאת המצווה הגדולה ביותר, שכן, שהייסורים שעוברים השבויים הם גדולים מאוד, ופעמים רבות בסוף הורגים אותם. מקשים **התוספות** במקום (ד"ה פדיון), אם פדיון שבויים מצווה גדולה כל כך, מדוע הגמרא במגילה המתירה למכור ספר תורה בשביל מצוות גדולות, כמו נשיאת אשה ותלמוד תורה, לא מתירה למכור ספר תורה בשביל לפדות שבויים? ומתריצים, שדין זה כל כך פשוט, שהגמרא במגילה אפילו לא טרחה לכתוב את זה. ובלשונם:

"פדיון שבויים מצוה רבה: והא דאמר בפרק בני העיר (מגילה דף כז ע"א) אין מוכרין ספר תורה אלא ללמוד תורה ולישא אשה ולא קתני (= שנה גם) פדיון שבויים, שמא מילתא דפשיטא היא ולא איצטרך למיתני."

בעקבות מאסרו של שמעון נעסוק השבוע בהלכות פדיון שבויים. נראה ראשית את ההגבלה שהציבה הגמרא לסכום בו מותר לפדות שבויים, והאם יש הבדל בעניין זה בין אדם רגיל לקרוב משפחה. כמו כן לסיום נעסוק בשאלה, האם מותר היה לפדות את גלעד שליט תמורת מחבלים רבים.

מחיר הפדיון

איזה מחיר מותר לתת על מנת לפדות שבוי? בדרך כלל כאשר הגויים היו לוקחים שבויים בשבי, הם היו מבקשים מהיהודים סכום מופרז, כי ידעו שישלמו בכל מחיר. הגמרא במסכת גיטין (מה ע"א) באה למנוע מצב כזה ופסקה, שאסור לפדות את השבויים יותר מכדי דמיהם מפני תיקון העולם. מה הכוונה מפני תיקון העולם? הגמרא מביאה שתי אפשרויות:

אפשרות ראשונה, כאשר הגויים יראו שיהודים כל כך להוטים לפדות את השבויים שלהם, הם יתאמצו לחטוף עוד יהודים ועוד יהודים יינזקו, לכן אסור לפדות במחיר מוגזם. **אפשרות שנייה**, בגלל הדוחק הכלכלי שמוטל על הציבור. לא הגיוני, שבשביל לפדות יהודי אחד, כל הציבור ייכנס למצב של עוני ודוחק. ובלשון הגמרא:

"איבעיא להו: האי מפני תיקון העולם משום דחוקא דצבורא הוא, או דילמא משום דלא לגרבו ולייתו טפי (= או משום שלא יחטפו עוד אנשים)? תא שמע: דלוי בר דרגא פרקא לברתיה (= פדה את ביתו) בתליסר אלפי דינרי זהב. אמר אביי: ומאן לימא לן דברצון חכמים עבד (= ומי אמר שעשה ברצון חכמים)? דילמא שלא ברצון חכמים עבד.

רש"י (ד"ה או) **והרמב"ן** (ד"ה משום) כתבו במקום, שכפי שעולה מהגמרא נפקא מינה בין השיטות תהיה כאשר יש לחטוף קרוב עשיר, המסכים לפדות בסכום מופקע. אם אסור לפדות שבוי מפני דוחק הציבור והנטל הממוני, אז במקרה זה הציבור לא משלם מכספו. אמנם, אם החשש הוא שמא בעקבות הפדיון, הגויים יחטפו עוד יהודים, אסור לקרוב לפדות את השבוי¹.

פדיון אשתו

כיצד נפסק להלכה? שאלה זו תלויה בגמרא נוספת שמופיעה בכתובות (נב ע"ב). הגמרא מביאה מחלוקת בין תנא קמא לבין רבן שמעון בן גמליאל, עד איזה סכום אדם צריך לפדות את אשתו מהשבי. לדעת תנא קמא, עליו לפדותה גם בסכום הגבוהה משוויה. רבן שמעון בן גמליאל חולק על תנא קמא, וסובר שאסור לפדות אותה יותר משוויה, מפני תיקון העולם.

לכאורה, מחלוקת התנאים בכתובות היא המחלוקת שראינו לעיל בגיטין, מדוע אסור לפדות את השבויים יותר מכדי דמיהם. תנא קמא סובר שאסור בגלל הנטל הכלכלי שיוטל על הציבור, לכן כאשר הבעל פודה, אין בעיה שישלם אפילו פי עשרה. לעומת זאת רבן שמעון גמליאל סובר, שאסור לפדות כדי שלא יחטפו עוד אנשים, ולכן אסור לאדם לפדות את אשתו יותר מכדי דמיה.

למרות זאת, רוב הראשונים (למעט הרמב"ן) סירבו לפרש שהמחלוקת בכתובות היא המחלוקת בגיטין, מכיוון שאם אכן מדובר באותה מחלוקת, הגמרא בגיטין היתה צריכה לומר שהמחלוקת בסוגיה היא בעצם מחלוקת תנאים בכתובות, כמו שבדרך כלל הגמרא מחברת ומקשרת. כיצד בכל זאת הסבירו את ההבדלים בין הגמרות, שהובילו למניעת ההשוואה? נאמרו מספר דעות:

מחלוקת הראשונים

א. אפשרות ראשונה מובאת **בתוספות** שכתבו (ד"ה דלא), שגם תנא קמא סובר שלהלכה אסור לפדות שבוי יותר מכדי דמיו, בגלל החשש שיחטפו עוד אנשים. מדוע אם כן לשיטתו, הבעל יכול לפדות את אשתו במחיר מוגזם? התוספות תירצו, שחכמים קבעו שכל אדם יכול לפדות את עצמו מהכלא גם במחיר מופרז, למרות שיכול להיות שזה יגרום בעקבות כך לעוד חטיפות.

הסיבה לקביעה זו היא, שהם ידעו שכל אדם תמיד יעשה את המקסימום בשביל להציל את עצמו, ואפילו יעבור על תקנת חכמים, האוסרת לפדות במחיר מוגזם. משום כך הם ויתרו מלכתחילה, ופסקו שהאסור לפדות שבויים יותר מכדי דמיהם, לא נוהג במקרה כזה. אשתו של אדם נחשבת כמותו (ברכות כד ע"א), ולכן התיר תנא קמא לבעל לפדות את אשתו אפילו במחיר מוגזם.

¹ לכאורה יש לתמוה על טעם זה, שהרי מדובר בפיקוח נפש, ופיקוח נפש בוודאי דוחה שיקולים ממוניים! האחרונים הביאו שתי אפשרויות, מדוע בכל זאת השיקול הממוני דוחה סכנת נפשות. **אפשרות א'**: מכיוון שמדובר בציבור גדול, ואם הם ישלמו כסף רב, בטוח שמישהו מהציבור יקלע לסכנת נפשות בעקבות כך. **אפשרות ב'**: בגלל שמדובר בציבור, מערכת השיקולים שונה, ורווחת הציבור גוברת (עיין **חתם סופר** חו"מ קעז).

ב. אפשרות שניה לפרש את היחס בין הגמרות, מופיעה **בריי"ף** (כתובות י"ט ע"א), **ברמב"ם** (אישות י"ד, י"ט) ו**ברשב"א** (גיטין ד"ה משום). הם טענו, שלמרות שבגמרא בגיטין מובא כדבר פשוט שאסור לפדות את השבויים ביותר מכדי דמיהם, רק שיש מחלוקת בטעם האיסור, תנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל בגמרא בכתובות נחלקו האם אכן יש איסור לפדות את השבויים יותר מכדי דמיהם. לדעת תנא קמא, אין איסור לפדות את השבויים יותר מכדי דמיהם. משום כך הוא פוסק, שמותר לאדם לפדות את אשתו במחיר מוגזם. אולם לשיטתו, למרות שהגמרא מביאה כדוגמה בעל שפודה את אשתו, אין זה בדיוקא, ולמעשה הוא הדין לכל אדם, שהרי אין איסור לפדות.

רבן שמעון גמליאל חולק על תנא קמא וסובר, שאסור לפדות את השבויים יותר מכדי דמיהם מפני תיקון העולם וכמו המשנה בגיטין, ולכן פסק שמותר לפדותה רק בשוויה. למה לשיטתו אסור לפדות את השבויים יותר מכדי דמיהם? בהכרח הטעם הוא שמא יתבצעו בעקבות כך עוד חטיפות, שהרי הטעם השני שהנטל הממוני יוטל על הציבור, אינו שייך כשהבעל פודה את אשתו.

להלכה

בפסק ההלכה נחלקו ראשונים ואחרונים:

א. **הש"ך** (יו"ד רנב, ד) בעקבות **הב"ח** פסק להלכה כדעת תנא קמא בגמרא במסכת גיטין, שהסיבה שאסור לפדות את השבויים יותר מכדי דמיהם היא כדי לא להכניס את הציבור למעמסה כלכלית. משום כך לדעתם מותר לקרובי השבוי לשלם כמה שהם רוצים כדי לפדות את השבוי שלהם - והוסיף **הב"ח** שכך הציבור נוהג בפועל. ובלשונו של **הש"ך**:

"הב"ח פסק דרשאי לפדותו יותר מכדי דמיהן, בין לבתו וקרוביו וכל אדם ואין מוחין כיון דליכא דוחקא דצבורא (= שאין דוחק הציבור), וכל שכן דאין מוחים כשבא לפדות את אשתו, אלא דאין מחייבין לפדות את אשתו ביותר מכדי דמיה, וכן עמא דבר (= העולם נוהג) עד כאן דבריו."

ב. גישה שנייה היא גישת **הרא"ש** (ד, כב) ובעקבותיו **הרמ"א** (אבה"ע עח, ב) ו**הט"ז** (שם, א), שפסקו להלכה כדעת תנא קמא בגמרא במסכת כתובות, על פי הבנת התוספות. כאמור התוספות הבינו, שכאשר תנא קמא פוסק שמותר לאדם לפדות את אשתו גם בדמים מרובים, כוונתו דווקא לאשתו, אבל שאר אנשים אסור לפדות בדמים מרובים. ובלשונו **הט"ז**:

"פלוגתא זו איתא באשר"י בבית יוסף מביאה מביאה וזה לשונו, ומשמע כל שבויין יש איסור יותר מדמיהן ואפילו אשתו נמי פסק הרמ"ה כתנא קמא דהלכה כרבים ומתניתין דגיטין איירי בשאר שבויין אבל אשתו כגופו דמי וכמו שאדם יוכל לפדות עצמו בכל ממונו."

ג. **הרי"ף** (שם) ו**הרמב"ם** (שם) פסקו להלכה כדעת רבן שמעון בן גמליאל, שאסור לפדות את השבויים יותר מכדי דמיהם בגלל החשש שמא יחטפו אנשים נוספים, ומשום כך איסור זה כולל גם את אשתו של אדם. גם **השולחן ערוך** (שם, ב. אבה"ע עח, א) פסק כך, אך סייג וכתב שאדם יכול לפדות את עצמו (ורק את עצמו) בדמים מרובים, 'כי כל אשר לאיש ייתן בעד נפשו'.

חריגות

לכאורה לפי מה שראינו עד כה, אסור לציבור לפדות שבוי במחיר מופקע. אם כך תמוהה גמרא נוספת בגיטין (נח ע"ב) שמביאה, שרבי יהושע בן חנניה פדה תינוק בהרבה כסף. מדוע רבי יהושע פדה את התינוק בהרבה כסף? הרי אסור לפדות את השבויים ביותר מכדי דמיהם! הראשונים הביאו מספר תירוצים:

א. **הרמב"ן** (ד"ה משום) ו**התוספות** (ד"ה כך) תירצו, שמכיוון שאותו תינוק היה מופלג בחכמה, והיה ברור שהוא עומד להיות תלמיד חכם, מותר היה לפדות אותו בכסף רב. טעם הדבר ככל הנראה, שלמרות שיש סיכוי שבעקבות השחרור יחטפו עוד אנשים, כדאי לציבור לשחרר אותו כי הוא יביא בעתיד תועלת, וכך נפסק **בשולחן ערוך** (יו"ד רנב):

"אין פודין השבויים יותר מכדי דמיהם, מפני תיקון העולם, שלא יהיו האויבים מוסרים עצמם עליהם לשבותם. אבל אדם יכול לפדות את עצמו בכל מה שירצה. וכן לתמיד חכם, או אפילו אינו תלמיד חכם אלא שהוא תלמיד חריף ואפשר שיהיה אדם גדול, פודים אותו בדמים מרובים."

ב. **התוספות** בתירוצ נוסף כתבו, שמכיוון שהיה חשש שאותו תינוק ימות בכלא, היה מותר לפדות אותו אפילו ביותר מכדי דמיו. **הרמב"ן** (שם) חלק על תירוצ זה של התוספות, שהרי ראינו ששבי הוא מקרה חמור ביותר, כיוון שיש בו גם רעב וגם מוות. יוצא שבכל שבי יש סכנת מוות, וכאשר הגמרא פוסקת שאסור לפדות את השבויים יותר מכדי דמיהם, לאיזה מקרה היא מתכוונת?²

להלכה

כיצד נפסק להלכה? האם במקום סכנה מותר לפדות יותר מכדי דמיהם? מדברי **השולחן ערוך** נראה שפסק, שגם במקום חשש מוות אסור לפדות את השבוי ביותר מכדי דמיו. **הפתחי תשובה** (שם, ב) הביא מחלוקת אחרונים בשאלה זו, ו**השדי חמד** (סי' עד) טען, שרוב האחרונים סוברים שבספק סכנה אפשר לפדות את השבויים ביותר מכדי דמיהם (ועיין עוד **ביביע אומר** חו"מ י, ו).

האם לפי זה ניתן לומר, שמותר היה לשחרר את גלעד שליט תמורת אלף מחבלים שהרי הוא היה בסכנת חיים? למסקנה נראה שלא, מכיוון שגם אם יפסקו כדעת התוספות שמותר לשחרר חטוף בסכנה ביותר מכדי דמיו, אם בעקבות השחרור ייהרגו אנשים אחרים, בוודאי שלא פודים את השבוי ביותר מכדי דמיו - ומחלוקת הראשונים עסקה רק בשחרור תמורת סכום כסף מוגזם.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...³

² **המאירי** (גיטין מה ע"א) גם כתב כתירוצ השני של התוספות, שאין כוונת הגמרא בבבא בתרא לומר שאכן כל שבי מיועד למיתה (שאז קושיית **הרמב"ן** במקומה), אלא יש מקרים של שבי לצורכי ממון שאז אין סכנת נפשות, וכן פסק **להלכה המהרש"ל** (יש"ש גיטין ד, עב).

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך, או להקדיש לע"נ? מוזמן: tora2338@gmail.com